

УДК 930.1 (477.4) "1861/1900"

ВИВЧЕННЯ БОРОТЬБИ СЕЛЯНСТВА ПРАВОБЕРЕЖНОЇ УКРАЇНИ ПРОТИ ДУХОВЕНСТВА В ПОРЕФОРМЕННИЙ ПЕРІОД (1861–1900 рр.) У ПРАЦЯХ Д. П. ПОЙДИ

ОЛЕНА КУЧЕРУК,

аспірант Дніпропетровського національного університету імені Олеся Гончара

Стаття присвячена аналізу наукового доробку професора Д. П. Пойди з історії селянських виступів Правобережної України проти сільського духовенства в пореформений період (1861-1900 рр.). Автор статті дійшов висновку, що Д. П. Пойда на основі джерел дослідив характер взаємин селян та духовенства, роль служителів церкви у впровадженні реформи 1861 р. у Київській, Подільській та Волинській губерніях, особливості статусу духовенства Правобережної України; спираючись на конкретні приклади, визначив причини, методи та результати боротьби селянства проти духовенства. Таким чином, Д. П. Пойда зробив вагомий внесок у дослідження соціально-аграрної історії України другої половини ХІХ ст.

Ключові слова: селянські виступи, православне духовенство, Правобережна Україна, селянська реформа 1861 р., пореформений період, губернія, поміщик.

Постановка проблеми. Магістральною темою у творчому доробку історика Дніпропетровщини професора Д. П. Пойди є всебічне вивчення селянського руху в Україні в період та після прийняття реформи 1861 р. Особлива увага дослідника приділена проблемі вивчення селянського руху Правобережної України в пореформений період, чому, власне, присвячена його монографія "Крестьянское движение на Правобережной Украине в пореформенный период (1866-1900 гг.)" [15], на основі якої він захистив докторську дисертацію (1962 р.). По суті, Д. П. Пойда був першовідкривачем у глобальному підході й дослідженні цієї проблематики, оскільки аграрній проблематиці в цілому, а зокрема селянським рухам на території України не приділялося достатньо уваги, хоча протягом усієї історії України селянство було основною складовою населення й провідною економічною силою. Спеціальне місце у своїх працях Д. П. Пойда присвятив дослідженню взаємовідносин селян та духовенства в пореформений період, особливостей становища духовенства Правобережної України та його ролі у впровадженні реформи 1861 р., причин, методів та результатів боротьби селянства проти духовенства. Вивчення цього періоду є особливо актуальним, оскільки він відображає еволюцію поглядів селян не тільки на духовенство, а й узагалі на православну релігію, яка, як відомо, здавна відіграла важливу роль у житті українського суспільства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Загальному аналізу наукового доробку Д. П. Пойди із соціально-економічної історії України в період впровадження та після селянської реформи 1861 р. присвячені нариси професорів В. В. Іваненка та

М. П. Ковальського [2, с. 263-274; 3; 4; 5; 6; 7; 8; 9], у яких визначаються основні положення дослідження селянського руху Д. П. Пойди, місце та значення його праць у контексті сучасної історіографічної ситуації, окреслюється методика вивчення селянського руху, що використовувалася Д. П. Пойдою. Цих же питань торкається й Т. Д. Липовська у своїй статті "Аграрна історія України в науковій спадщині Д. П. Пойди" [11], коментуючи не тільки методичний доробок ученого, а й в основних рисах даючи характеристику сюжетів впровадження селянської реформи 1861 р. у Катеринославській губернії, які досліджені в окремих статтях Д. П. Пойди та аналізуючи зміст і структуру його монографії, визначаючи вагомість внеску цієї праці в розробку аграрної історії України. Аналіз творчої спадщини Д. П. Пойди з історії селянських антипоміщицьких виступів та боротьби за землю в Катеринославській губернії здійснюється в статтях А. Ю. Шевченка [16] та О. С. Кучерук [10].

Як бачимо, серед усіх синтезуючих творчий доробок ученого розвідок немає жодної, яка хоча б певною мірою висвітлювала сюжети боротьби селянства Правобережної України, що територіально визначалася трьома губерніями - Київською, Подільською та Волинською, проти духовенства в пореформену добу. Виходячи із цього, автор статті, не претендуючи на вичерпність викладу матеріалу, ставить за мету в загальних рисах проаналізувати праці професора Д. П. Пойди з окресленої проблеми, зокрема дослідити, до яких висновків дійшов історик щодо характеру взаємовідносин селянства та духовенства в пореформений період; ролі духовенства в процесі впровадження селянської реформи

№7 (98) жовтень 2009 р.

1861 р., особливостей статусу духовенства Правобережної України, причин, методів та результатів боротьби селян проти духовенства в другій половині XIX ст.

Виклад основного матеріалу. Означена проблематика розкривається в декількох працях Д. П. Пойди, що так чи інакше повторюють зміст одна одної. Перш за все, це вже згадувана монографія вченого "Крестьянское движение на Правобережной Украине в пореформенный период (1866-1900 гг.)", важливе місце в якій відведено боротьбі селян 49 селищ проти духовенства [15, с. 79-90, 252-261, 358-368], а також його статті "Борьба крестьян Правобережной Украины против духовенства в пореформенный период (1861-1900 гг.)" [12], "Документ об антинародной роли духовенства в период проведения реформы 1861 года" [13] та брошура "З історії боротьби українського селянства проти духовенства в дореволюційний час" [14]. І. Л. Болясний, підкреслюючи важливість дослідження Д. П. Пойдою зазначеного питання, наголошував, що це дослідження є "новим та відрадним фактом у нашій історичній літературі" [1, с. 174].

Відомо, що селянська реформа 1861 р. носила яскраво виражений грабіжницький характер щодо поміщицьких селян, тому селяни зустріли своє "звільнення" масовими виступами проти поміщиків та царських урядників у боротьбі за землю та справжню волю. Як зазначає Д. П. Пойда, у боротьбі проти селян царат широко використовував не тільки війська, але й усі ідеологічні засоби, які мав у своєму розпорядженні, і перш за все духовенство [14, с. 5-10]. Дослідник зауважує, що в усіх випадках непокори селян служителям церкви не тільки умовляли їх не виступати проти панів, погрожуючи божою карою за їх вимоги до поміщиків, але взяли найактивнішу участь у створенні та розповсюдженні серед селян різних матеріалів, у яких відкрито осуджувалися справедливі претензії та домагання селян із посиланням на релігійні догмати, чим відкрито допомагали панівним верхам. Д. П. Пойда наводить детальний аналіз одного з таких джерел у статті "Документ об антинародной роли духовенства в период проведения реформы 1861 года" [13]. "Слово к временнообязанным крестьянам", складене київським духовенством та опубліковане в 1862 р. у газеті "Киевские епархиальные ведомости", Д. П. Пойда вважає переконливим документом, що показує тісне співробітництво та єдність дій царату, поміщиків і православної церкви в боротьбі проти селянства в період втілення в життя реформи 1861 р. Дослідник наголошує, що, спекулюючи досить низькою самосвідомістю селян та уявною їх релігійністю, автори "Слова" посилаються на релігійне вчення й відповідні заповіді, доводячи селянам, що їх претензії на поміщицьку власність, на землю протизаконна і є великим гріхом, що, мовляв, по закону християнському не можна не тільки відбирати чуже майно, а й бажати його. "Слово" намагалось переконати селян у тому, що сама ідея можливості присвоєння, захоплення поміщицьких земель селянами чужа Святому Писанню [12, с. 114; 13, с. 131-132; 14, с. 10; 15, с. 80-81].

Підкреслюючи значущість "Слова", Д. П. Пойда зауважує, що на міністра внутрішніх справ Валуєва воно справило таке враження, що останній надіслав його копію всім губернаторам і запропонував надрукувати в губернських газетах [13, с. 134].

Аналізуючи становище селян після проведення

реформи 1861 р., Д. П. Пойда робить висновок, що особливо важким у той період було становище селян Правобережної України, яку, за його словами, можна вважати центром кріпосницької експлуатації селян до реформи 1861 р. Так, за кількістю кріпосних селян Київська, Подільська та Волинська губернії займали перше місце, оскільки 59,5 % кріпосного населення з дев'яти губерній усієї України було зосереджено в цих трьох губерніях Правобережжя [14, с. 6]. Отже, забезпечення земельними наділами цих селян стояло найбільш гостро.

Дослідник справедливо зазначив, що однією з причин, які обумовили зростання ненависті селян до сільського духовенства, слід вважати те, що воно, духовенство, було не тільки надійним союзником "класових ворогів" трудового селянства - поміщиків і куркулів, але в переважній більшості й само безжально й жорстко експлуатувало трудове селянство, безпосередньо користуючись по суті феодальними повинностями [Там само, с. 7]. Так, сільське православне духовенство Правобережної України відносно селянства, як наголошує Д. П. Пойда, займало особливу позицію. Ураховуючи те, що поміщики тут у загальній своїй масі за національністю були поляками, які інколи перебували в опозиції до російського царату, підтримували польський національний рух і до того ж були католиками, царат у боротьбі із селянським рухом спирався насамперед на сільське православне духовенство, надаючи йому ряд пільг і переваг. Як вагомих доказ такого ставлення влади до духовенства Д. П. Пойда наводить закон від 20 липня 1842 р., яким було встановлено, що в губерніях Вітебській, Могилівській, Віленській, Гродненській, Ковенській, Київській, Подільській та Волинській кожному церковному приходу виділявся наділ із селянських земель у розмірі 33 десятин, для приходу повинні були будуватися за кошти прихожан будинки й будівлі, необхідні для ведення господарства. Окрім того, селяни кожного приходу зобов'язані були щорічно безкоштовно обробляти своїм тяглом та інвентарем 10 десятин землі церковному приходу [Там само, с. 7-8; 15, с. 79].

Детальне й усебічне вивчення наявних історичних джерел дало Д. П. Пойді можливість виявити не тільки основні причини невдоволення селян поведінкою та діями сільських священників, а й основні вимоги селян, методи боротьби проти духовенства, її результати, показуючи все це безпосередньо на тлі загальної соціально-економічної та політичної ситуації в країні. Історик підкреслює, що причинами безпосередніх виступів селян проти духовних осіб у тому чи іншому селі на Правобережній Україні в основному слугували зловживання священнослужителів своїм становищем, які за проведення церковних обрядів брали непомірну плату із зuboжілого сільського населення, значно більшу за офіційно встановлену владою [14, с. 16], а також привласнювали церковні гроші [Там само, с. 19]. Не менше ображало селян саме ставлення священників до своїх прихожан як до "бидла", сприйняття селян винятково як засіб наживи [Там само, с. 15-16], використання щодо прихожан ганебних слів, знущання над їхньою честю та гідністю й навіть побої. Окрім того, Д. П. Пойда встановив, що священники часто відмовлялися виконувати свої обов'язки, якщо в селян не вистачало коштів сплатити їм за проведення церковних обрядів, яку вони вимагали. Через ці побори стало досить поширеним явище, коли селяни ховали покійників без участі священника, а молоді пари, не

маючи змоги заплатити за вінчання, починали жити громадянськими шлюбами [12, с. 118; 14, с. 18, 21; 15, с. 86]. Доходило до того, що селяни, розчарувавшись у священнослужителях та принципах православ'я, які ці священнослужителі мали уособлювати та втілювати в життя, переконувались у необхідності "залишити православну віру та шукати собі іншу релігію" [12, с. 118; 15, с. 89]. Таким чином, дослідник звертає увагу на те, що недовіра селян до священників безпосередньо позначалася на їх релігійності. Д. П. Пойда наводить й інші приклади нахабного грабунку селян сільським духовенством. Так, сільські попи, за його твердженням, часто брали на себе зобов'язання щодо клопотання від імені селян перед панами та владою. За ці послуги вони брали з селян непомірну плату, зрозуміло, нічого не роблячи [Там само, с. 85].

Говорячи про причини невдоволення селян духовенством, Д. П. Пойда наводить один із яскравих випадків селянського руху на Правобережній Україні, у викритті якого одну з головних ролей відіграло місцеве духовенство. Мова йде про таємну селянську спілку, так звану "Таємну дружину", створену в 1877 р. революційними народниками серед колишніх державних селян Чигиринського повіту Київської губернії, які вели боротьбу за землю. Ця спілка була розкрита через донос священника села Шабельники Татарова. А священник Немировський Липовської церкви того ж Чигиринського повіту сам подав заяву до влади, у якій прохав нагородити його орденом св. Володимира 4-го ступеня "за сприяння в припиненні заворушень серед селян Липовської волості" [14, с. 13-14; 15, с. 87]. Тож, як підкреслює дослідник, сільське духовенство виступало не тільки як безжалюсний експлуататор трудового селянства, а й досить часто докладало владі про настрої, замисли та дії селян, допомагаючи таким чином різними засобами придушувати селянські виступи [Там само, с. 87].

Д. П. Пойда, спираючись на конкретні історичні факти, визначає найбільш розповсюджені методи боротьби селян Правобережної України проти духовенства в певні періоди другої половини XIX ст. Так, досить часто, починаючи із середини 1860-х рр., селяни вимагали усунення зі свого села неугодового священника, не допускаючи останнього до церкви для відправлення треб [14, с. 12]. З 1870-х рр. селяни досить часто з цією метою відбирали ключі в церковного старости й замикали церкву. Ця форма боротьби селян Правобережної України проти духовенства була поширеною і в умовах 1880-х і першої половини 1890-х рр. - періоду політичної реакції в країні [Там само, с. 22-23; 15, с. 358]. Ще одним розповсюдженим методом боротьби селян проти духовенства, який виокремлює Д. П. Пойда, була відмова прихожан ходити до церкви та виконувати різні релігійні обряди. На думку історика, боротьба селян із духовенством прямо впливала на їх релігійність, породжуючи й зміцнюючи атеїзм у середовищі трудового селянства [14, с. 31]. Дослідник описує й випадки, коли селяни, озлоблені на сільське духовенство за здирство та сутяжництво, самоправно забирали церковні гроші та витрачали їх на суспільні потреби. Також мали місце випадки, коли селяни фізично розправлялися з ненависними їм попами. Мали місце й намагання селян відстор-

нити представників місцевого духовенства від керівництва початковими церковно-приходськими школами шляхом закриття шкіл та переобрання шкільного вчителя [15, с. 362-364]. Окрім того, як з'ясував учений, селяни досить часто подавали скарги на своїх священників, які звичайно залишались без задоволення. Д. П. Пойда робить акцент на тому, що така ситуація значною мірою обумовлювалась і тим, що дії духовенства не підлягали контролю з боку громадянських адміністративних органів. Скарги на духовенство, як правило, направлялися до епархіальних відомств, які не тільки ніяк на них не реагували, але й часто перекручено їх тлумачили, звинувачуючи селян у непослуху своєму духовенству. Д. П. Пойда наголошує, що необ'єктивність епархіальних органів у розгляді подібних скарг була настільки очевидною, що навіть волинський губернатор визнав це в одному зі своїх донесень генерал-губернаторові. "Звичайно попередні за розпорядженням духовної консисторії слідства через духовних же слідчих, - писав волинський губернатор, - дають привід для нових з боку селян скарг внаслідок повільності чи упереджених дій, які допускаються слідчими" [Там само, с. 86-87]. Такі висновки духовних слідчих та церковної влади, коли обвинувачі ставали обвинуваченими, були дуже частими. Сільське духовенство, таким чином, усе більше віддалялося від селян.

Д. П. Пойда, досліджуючи боротьбу селян проти духовенства, виокремив і суттєву особливість цієї боротьби. Він спостеріг, що такі виступи придушувалися майже без сприяння військ. Дослідник пояснює це тим, що ця форма боротьби була менш завзятою порівняно з безпосередньою боротьбою селян проти поміщиків. На його думку, мала значення й та обставина, що в села, які були охоплені селянськими заворушеннями, війська часто вводилися на прохання поміщиків. А оскільки виступи селян проти духовенства не були спрямовані безпосередньо проти поміщиків, то останні не зверталися в таких випадках із клопотанням про введення військ [Там само, с. 261].

Д. П. Пойда виявив помітну тенденцію до зменшення населених пунктів, селяни яких виступали проти місцевої влади та духовенства в 1881-1895 рр., при цьому підкреслюючи, що завзятість такої форми боротьби селян у цей період не слабшає, а помітно посилюється. У безпосередній боротьбі селян Правобережної України в 1881-1895 рр. проти місцевої влади та духовенства суттєвою особливістю було відносно зростання випадків виступів селян проти духовенства. Так, дослідник підрахував, що, якщо в 1881-1885 рр. із 20 населених пунктів, у яких мали місце виступи селян проти місцевої влади та духовенства, безпосередні виступи проти духовенства були в 10 населених пунктах (50 %), то в 1891-1895 рр. із 16 поселень, у яких мали місце виступи селян проти місцевої влади та духовенства, безпосередні виступи селян проти духовенства були також у 10 поселеннях (62,5 %), що, на думку дослідника, говорить про посилення експлуатації селян у ці роки та зростання ненависті трудового селянства [Там само, с. 366-368]. Стосовно ж розподілу селянських виступів проти духовенства поміж трьох означених губерній у 1881-1895 рр., то серед 26 виявлених Д. П. Пойдою поселень Правобережної України, за

його підрахунками, на долю Київської губернії припало 18 поселень із такими виступами, Подільської - 5 та Волинської - 3 [Там само, с. 366].

Вивчаючи селянський рух, Д. П. Пойда також приділив увагу дослідженню наслідків боротьби селянства проти духовенства Правобережної України в пореформений період. У загальних рисах можна сказати, що більшість скарг селян на сільських священників залишалися поза увагою церковних слідчих органів, а ті, які розглядалися, вирішувалися на користь священників, хоча траплялися випадки, коли завдяки своїй наполегливості в цій боротьбі селяни примушували владні структури йти на поступки та замінювати сільських священників [12, с. 120-123]. Однак найчастіше проти невдоволених селян застосовувалися репресивні заходи (арешти, ув'язнення, фізичні покарання, виселення за межі губернії). Губернатори, знаючи становище в приходах і часто одержуючи доноси й запитання з багатьох повітів, пропонували повітовій владі застосовувати по відношенню до селян різні види покарання, пояснюючи це тим, що у випадку успіху селян якогось із приходів "в їх безпідставному домагательстві, прикладові їх могли б... наслідувати селяни декількох суміжних приходів, які також не цілком задоволені своїми приходськими священниками і визнавали за собою право усунення або переміщення останніх" [14, с. 26]. На конкретних прикладах Д. П. Пойда показав, що ця тенденція мала місце особливо в 1880-х - 1890-х рр.

Висновки

Таким чином, у дослідженні Д. П. Пойдою селянського руху Правобережної України в пореформену добу важливе місце посідає вивчення боротьби селянства проти духовенства як невід'ємної частини цього руху. Аналіз робіт Д. П. Пойди з наведеного питання довів, що історик на конкретних прикладах ретельно й сумлінно дослідив усі аспекти та особливості цього руху, пов'язавши причини, методи та результати боротьби селян проти сільського духовенства Київської, Подільської та Волинської губернії з реаліями другої половини XIX ст.

Подальші дослідження із цієї проблеми потребують більш ретельного аналізу в контексті вивчення Д. П. Пойдою всіх проявів селянських виступів у Правобережній Україні пореформеного періоду, тобто загального селянського руху, який знайшов своє відображення в роботах ученого.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Болянский И. Л. Исследование по истории крестьянского движения на Украине [Текст]: рец. на кн.: Пойда Д. П. Крестьянское движение на Правобережной Украине в пореформенный период (1866-1900 гг.) / Д. П. Пойда. - Дніпропетровськ, 1960 / И. Л. Болянский // История СССР. - 1962. - № 2. - С. 171-174.
2. Іваненко В. В. Біль і звиягя: ХХ століття в українському вимірі [Текст] / В. В. Іваненко. - Дніпропетровськ : АРТ-ПРЕС, 2003. - 332 с.
3. Іваненко В. В. Д. П. Пойда та його дослідження аграрної історії України в контексті сучасної історіографічної ситуації [Текст] / В. В. Іваненко // Питання аграрної історії України та Росії : матеріали шостих наукових читань, присвячених пам'яті професора Д. П. Пойди. - Дніпропетровськ : ПП Шевелєв Е. А., 2007. - С. 5-10.

4. Іваненко В. В. Дмитро Павлович Пойда (1908-1992) - подвижник історичної науки і освіти в Дніпропетровську (Нарис життя та діяльності) [Текст] / В. В. Іваненко, М. Е. Кавун / Пойда Дмитро Павлович (1908-1992) : Бібліографічний покажчик (до 100-річчя від дня народження) / [укл.: В. В. Іваненко, М. Е. Кавун, О. С. Кучерук]. - Дніпропетровськ : ДНУ імені Олеся Гончара, 2008. - С. 3-11.

5. Іваненко В. В. Дмитро Пойда - історик українського селянства [Текст] / В. В. Іваненко, М. П. Ковальський // Записки науково-дослідної лабораторії історії Південної України ЗДУ : Південна Україна XVIII-XIX століття. - Вип. 2. - Запоріжжя : РА ТанDEM-У, 1996. - С. 160-165.

6. Іваненко В. В. Дослідження аграрної історії у Дніпропетровському університеті [Текст] / В. В. Іваненко // Питання аграрної історії України та Росії : матеріали других наукових читань, присвячених пам'яті Д. П. Пойди. - Дніпропетровськ : Промінь, 1997. - С. 5-15.

7. Іваненко В. В. Тернистий шлях до науки [Текст] / В. В. Іваненко // Питання аграрної історії України та Росії : матеріали наукових читань, присвячених пам'яті Д. П. Пойди. - Дніпропетровськ : Промінь, 1995. - С. 4-9.

8. Іваненко В. В. Штрихи до портрета самотнього історика [Текст] / В. В. Іваненко, М. П. Ковальський // Борисфен. - 1994. - № 1. - С. 23-26.

9. Ковальський М. П. До питання про особливості стилю наукової творчості професора Дмитра Пойди [Текст] / М. П. Ковальський // Питання аграрної історії України та Росії : матеріали наукових читань, присвячених пам'яті Д. П. Пойди. - Дніпропетровськ : Промінь, 1995. - С. 9-16.

10. Кучерук О. С. Д. П. Пойда як історик селянського руху в Україні пореформеної доби: історико-краєзнавчий аспект [Текст] / О. С. Кучерук // Питання аграрної історії України та Росії : матеріали сьомих наукових читань, присвячених пам'яті Д. П. Пойди. - Дніпропетровськ : ДНУ імені Олеся Гончара, 2008. - С. 15-24.

11. Липовська Т. Д. Аграрна історія України в науковій спадщині Д. П. Пойди [Текст] / Т. Д. Липовська // Питання аграрної історії України та Росії : матеріали наукових читань, присвячених пам'яті Д. П. Пойди. - Дніпропетровськ : Промінь, 1995. - С. 16-20.

12. Пойда Д. П. Борьба крестьян Правобережной Украины против духовенства в пореформенный период (1861-1900 гг.) [Текст] / Д. П. Пойда // Вопросы истории религии и атеизма : сб. ст. / [редкол.: Н. А. Смирнов (отв. ред.), А. А. Зимин, Ю. Я. Коган и др.]; Акад. наук СССР, Ин-т истории. - М. : Изд-во Акад. наук СССР, 1962. - С. 113-127.

13. Пойда Д. П. Документ об антинародной роли духовенства в период проведения реформы 1861 года [Текст] / Д. П. Пойда // Историографические и источниковедческие проблемы отечественной истории. Источники по социально-экономической истории России и Украины XVII-XIX веков: межвуз. сб. науч. тр. / [редкол.: Н. П. Ковальский (отв. ред.), А. Г. Болебрух (зам. отв. ред.), В. Я. Борщевский и др.]; Днепропетр. ордена Трудового Красного Знамени гос. ун-т им. 300-летия воссоединения Украины с Россией. - Дніпропетровськ : ДГУ, 1983. - С. 130-135.

14. Пойда Д. П. З історії боротьби українського селянства проти духовенства в дореволюційний час [Текст] / Д. П. Пойда. - Дніпропетровськ : Дніпропетр. обл. вид-во, 1958. - 32 с.

15. Пойда Д. П. Крестьянское движение на Правобережной Украине в пореформенный период (1866-1900 гг.) [Текст] / Д. П. Пойда; Днепропетр. ордена Трудового Красного Знамени горн. ин-т им. Артёма. - Дніпропетровськ : Изд-во Днепропетр. горн. ин-та им. Артёма, 1960. - 488 с.

16. Шевченко А. Ю. Д. П. Пойда як історик селянського руху на Катеринославщині у пореформену добу [Текст] / А. Ю. Шевченко // Питання аграрної історії України та Росії : матеріали шостих наукових читань, присвячених пам'яті професора Д. П. Пойди. - Дніпропетровськ : ПП Шевелєв Е. А., 2007. - С. 36-40.

О. Kucheruk

STUDYING THE STRUGGLE OF PEASANTRY IN RIGHT-BANK UKRAINE AGAINST CLERGY IN THE POST-REFORM PERIOD (1861-1900) IN D. P. POJDA'S WORKS

The article is devoted to analysis of scientific works of professor D. P. Pojda to the history of peasants' revolts in Right-bank Ukraine against rural clergy in the post-reform period (1861-1900). The author of the article has come to conclusion that D. P. Pojda on the basis of sources investigated the character of relations of peasantry and clergy, the priests' role in realization of reform in 1861 in Kyiv, Podolsk and Volynsk province, the feature of the status of clergy in Right-bank Ukraine; he is leaning against concrete examples, he has advanced the reasons, methods and results of peasantry's struggle against clergy. Thus, D. P. Pojda has made the important investment in the research of social-agrarian history of Ukraine in the second half of XIX-th century.

Key words: peasants' revolts, orthodox clergy, Right-bank Ukraine, peasant reform of 1861, the post-reform period, province, the landowner.

© О. Кучерук

Надійшла до редакції 24.08.2009

УДК 34(091)

**СТАНОВЛЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ
ЧОРНОМОРСЬКОГО КОЗАЦТВА
В ПЕРШІЙ ПОЛОВИНІ ХІХ СТ.**

ДМИТРО БІЛИЙ,

кандидат історичних наук, доцент кафедри українознавства Донецького юридичного інституту Луганського державного університету внутрішніх справ ім. Е. О. Дідоренка

У статті розглядаються основні фактори, які впливали на становлення особливого типу української національної ідентичності чорноморського козацтва в середині ХІХ ст., та риси, які були їй притаманні. Автор здійснює спробу визначити тип цієї ідентичності в загальному процесі переходу від ранньомодерної до модерної національної ідентичності.

Ключові слова: Кубань, Чорноморське козацьке військо, ідентичність, національна самосвідомість.

Постановка проблеми. Історія українців Кубані, попри її надзвичайну важливість для осмислення історичних шляхів розвитку українського народу, поки що залишається певною "білою плямою" серед інших магістральних тем вітчизняної історіографії. Таке становище значною мірою ускладнює й аналіз сучасного становища численної української спільноти Кубані, яка внаслідок довготривалого періоду русифікації опинилася дезорієнтованою відносно власного національного та етнічного самовизначення. Звернення до основних етапів еволюції соціальних ідентичностей українців Кубані в минулому значною мірою дозволить нам зрозуміти їх сучасне становище та визначити шляхи покращення національно-культурного розвитку. Основні особливості та риси розвитку української національної ідентичності української спільноти Кубані, на нашу думку, були визначені насамперед під час існування Чорноморського козацького війська та його тери-

торії - Чорноморії - як автономної адміністративно-територіальної одиниці. Розгляд становлення ранньомодерного типу української національної ідентичності серед чорноморців у цей період (1792-1860 рр.) має ключове значення при висвітленні проблематики еволюції соціальних ідентичностей української спільноти Кубані.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Попри існування досить значного обсягу історіографічних досліджень, присвячених історії Чорноморського козацького війська, переважна більшість наукових праць була створена або в дореволюційний період і належить до "документальної школи" історіографії [1], або в межах радянської версії марксистської історіографії [2]. Серед сучасних досліджень ми знаходимо звернення до проблематики національної ідентичності чорноморського та кубанського козацтва в працях В. Чумаченка [3] та А. Авраменка [4]. Утім, необхідно визначити, що поки

№7 (98) жовтень 2009 р.